

Nazwy: Chełmno, Chełmża, Łoza

Władysław Goliński

Ustka: maj 2014, korekta listopad 2022.

SPIS TREŚCI

Język kultury łużyckiej i kultur wcześniejszych	2
Nazwa- Chełmno, Chełmża, Łoza	5
Znaczenia słownikowe nazwy Łoza	7
Nazwa Chełmża	9

Język kultury łużyckiej i kultur wcześniejszych

Loza, dzisiejsza *Chełmża*, leżała na prastarym szlaku handlowym. Transportowano bowiem tędy do Sambii krzemień o charakterystycznym wyglądzie i charakterystycznych własnościach. Krzemień był wykopywany i wstępnie obrabiany w kopalniach odkrywkowych znajdujących się w Górach Świętokrzyskich. Można przyjąć, że ten transport krzemienia (a może i jeszcze innych materiałów) miał miejsce od ok. 4500 lat p.n.e. Znajdowane zatem na terenie okolicy *Chełmży* zabytki z ceramiki potwierdzają starożytność miejsca. Na ile trzeba odwagi aby powiedzieć, że stara nazwa miejscowości, *Loza*, czy *Łoza* są słowami z minionych epok? Niestety, nie potrzebna tu odwaga lecz wiedza- proszę o weryfikację tej nazwy przez specjalistów. Podobnie rzecz się ma z nazwą *Gzin*, *Kaldus*- grody występujące po sąsiedzku.

Normalnie w literaturze fachowej pada wyjaśnienie, że nie znamy żadnego słowa ludności kultury łużyckiej. Poniżej jednak przedstawię propozycję odczytania słów pochodzących z epoki brązu, z nazewnictwa miejsc warownych i niewarownych osad kultury łużyckiej. Osady warowne posiadające wał obronny nie były jedynymi osadami w kulturze łużyckiej. Wał ziemny często wzmocniony wewnątrz konstrukcją drewnianą i posiadający nadbudowę- palisadę nie był konstrukcją zawsze przynależną w osadach kultury łużyckiej.

Język, mowa, jak twierdzi nasz wspaniały filolog, Aleksander Brückner potrafi przechować i przenieść od najdawniejszych czasów niezwykle zabytki.

Nazwy miejsc, np. lasów, łąk, jezior, rzek często dotrwały do naszych czasów z odległych epok. Dotrwały bo napływający osadnicy (było tak np. w XIII w. gdy napłynęło do ziemi chełmińskiej bardzo dużo niemieckich osadników wraz z przybyciem Krzyżaków, było też podobnie gdy przyplływać zaczęły łodzie wiozące Słowian- od VI w.) najczęściej oni wszyscy pozostawiali stare w swojej komunikacji nazwy tych mniej ważnych miejsc- większe osady miały nowe nazwy, np. *Loza* uzyskała od *Słowian* nazwę *Łoza*, a *Łoza* uzyskała od Krzyżaków nową nazwę *Kulmsee* zapisywaną po łacinie *Culmsee*.

Do naszych czasów przetrwała gwara¹, której słownik opracowano dopiero na początku naszego wieku. Jednak istnieją jeszcze wcześniejsze zapisy drukowane, są to artykuły w lokalnej prasie. Wiele osób w *Chełmży* i w okolicy *Chełmży* używa tej gwary na co dzień.² Jest to język, którego fragmenty są jeszcze z epoki brązu a nawet, czego wykluczyć teraz się nie da, z neolitu (choć ludność neolityczna to ludzie na pół dzicy i mogli się jedynie posługiwać niewielką ilością słów, ale musieli używać komunikacji słownej polując np. na mamuty- ogromne zwierzęta). To prawda, gwara chełmżyńska posiada dużo zachwaszczeń z języka niemieckiego i języka polskiego. Wynika to nie tylko z zależności językowych ale również z przebiegu dziejów osady- miasta. W chwili przyścia (przyplłynięcia) Gotów i Gepidów nie zajęli oni bardzo dogodnego miejsca na wyspie bo nie ma takich sygnałów od archeologów, jakkolwiek nazwać po swojemu musieli osadę, która była po sąsiedzku. W okolicy *Łozy* (oddalone o ok. 6 km, w *Brąchnówku*) było cmentarzysko używane do pochówków przez Gotów i plemion z nimi związanych- cmentarzysko wcześniej używała ludność kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych. Na tym cmentarzysku jeszcze w XIX w. były zgliszcza budowli obcej dla kultury łużyckiej czy pomorskiej. Nie stwierdzono tu w *Łozie* odejścia ludności tubylczej z Gotami. Grody- warownie Słowian również powstają po sąsiedzku z miejscem „łużyckiej” *Łozy*- w IX w., są to dwie warownie- nad jeziorem Archidiakonka (IX w.) i na południowym brzegu Jeziora Chełmżyńskiego (średniowiecze?).

¹ Meller Dariusz; Słownik gwary używanej w Chełmży i okolicach (tzw. gwara chełmińska); Chełmża 2002 r.

² Meller Dariusz; Krótko historia Chełmży (Łód pirszych poczuntków do dzisiaj), Chełmża 2004. s. 2-14

Nawarstwienia wczesnośredniowieczne odkryte w obszarze osadnictwa przy jeziorze Archidiakonka w *Chełmży* mogą być związane z trzema fazami osadniczymi:

- faza I- osada (gród?) z IX- 1. połowy X w. (2. połowy X-X/XI wieku?),
- faza II?- osada z 2. połowy X- 1. połowy XI wieku,
- faza III- gród i osada przyrodowa z końca 1. połowy XI-XI/XII wieku.³

Wczesne pojawienie się Słowian w *Lozie* (już w VII wieku) jest zapewne spowodowane lokalizacją *Lozy* nad rzeką Browina stanowiącą dopływ Wisły. W VII wieku Słowianie budują już warownię w miejscu gdzie Browina wpada do Wisły. Słowianie przemieszczali się w łodziach.⁴ Brak jest badań archeologicznych na terenie starego miasta *Chełmży*, myślę o powstałych potencjalnych miejscach wykopalisk bo stare domy obracają się w ruinę i wtedy powstają miejsca pracy dla archeologa.

Zatem przyjmuję następujące założenie; ludność pierwotna osady *Loza* położonej nad jeziorem Chełmżyńskim pozostała wraz ze swoim językiem na dawnym miejscu zamieszkania, możliwe że dzieliła miejsce osiedleńcze z napływającymi Słowianami. Mamy więc niezwykłą okazję poznać kolejnych parę słów z okresu chyba ok. 700 roku p.n.e, chociaż są one, te słowa już przez postęp cywilizacyjny przetworzone.

Poniżej przedstawione są nazwy miejsc o hipotetycznym pochodzeniu nazw ze starszych epok (najpewniej z epoki brązu), jako podstawę do analizy nazewnictwa przyjąłem nazwy miejscowości z terenów zajętych przez ludność kultury łużyckiej w tym są też miejscowości znajdujące się przy drogach łączących grody ludności omawianej kultury. Jest to niepełny wykaz nazw, mający jednak ukazać schemat do szerszych studiów w tym zakresie. Czego już, tutaj w tym opracowaniu nie zrobię, to tego mianowicie, że nie poddam weryfikacji podobnego opracowania prof. H. Łowmiańskiego, opracowanie dotyczyło analizy nazewnictwa i przy tej pomocy uzasadnienia ruchów plemion słowiańskich np. Obodrytów. W opracowaniach dokonanych przez prof. H. Łowmiańskiego również należy poszukać nazewnictwa z epoki brązu a nie nazewnictwa Słowian- należy moim zdaniem również dokonać korekty kierunku przemieszczania się plemion od Bałtyku aż pod Tatry, jakkolwiek jest zasiedlanie od północy możliwe teoretycznie. Słowianie Zachodni zasiedlili Europę przypluwając na łodziach z brzegów Morza Czarnego- a więc różnymi rzekami od południa w kierunku północnym, wschodnim i zachodnim. Ale do rzeczy.

- powiat Chełmno
 - Łęg,
 - Kałdus,
 - Gzin koło Unisławia
- powiat grudziądzki
 - Słup, Słupski Młyn,
 - Gać,
 - Mokre,
- powiat toruński
 - Nawra,
 - Loza,

³ Władysław Goliński; Dzieje ziemi chełmińskiej, rozdział 3, s. 17.

<https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/25ac.pdf>, s. 17

⁴ Władysław Goliński; Wzmianki o łodziach Słowian we wczesnym średniowieczu i rozwój konstrukcji łodzi u pomorskich Słowian, maszynopis, Ustka 2022.

<https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art56.pdf>

- powiat słupski
- Słupsk, Słupia, (znaczenie chyba nie od słupa bo w Słupsku był bród na drodze, która pochodzi z epoki brązu lub nawet z okresu wcześniejszego, z neolitu a wtedy tj. w epoce brązu i w neolicie nie istniała tam żadna osada- nie ma żadnych jak dotąd danych od archeologów),
- Gać,
- Równo (pierwotne znaczenie tego słowa było inne bo tam gdzie jest grodzisko kultury łużyckiej bynajmniej nie jest równo- jest dość górzyście),
- Siodłonie?,
- Swochowo,
 - powiat myśliborski (woj. zachodniopomorskie)
- Równo,
 - powiat głubczycki
- Mokre,
 - powiat strzeliński
- Pęcz,
 - Węgry, koło Kapasvár
- Pécs,
 - powiat nyski
- Słupice,
 - powiat Środa Śląska
- Słup,
 - powiat pyrzycki
- Swochowo,

Nazwa- Chełmno, Chełmża, Łoza

Na wstępie pragnę podać kilka przykładów zapisanych w dokumentach i używanych powszechnie znanych nazw starodawnej Chełmży i starodawnego Chełmna.

Chełmno;

epoka brązu - *Kaldus*, pow. *Chełmno* (można przyjąć dla *Kaldusa* nazwę dla osady o lokalizacji, która umieszcza dzisiejszą wieś pod *Chełmnem*),

VIII-IX w. - *Kulm* (nazwa nordycka) , osada leżąca blisko pod górą św. Wawrzyńca- *Kaldus*,
1065 r. – pierwsza znana wzmianka o Chełmnie (jako osady pod górą św. Wawrzyńca-*Kaldus*) nazwanym po łacinie *Culmen* w dokumencie wystawionym przez Bolesława Szczodrego dla Klasztoru Benedyktynów w Mogilnie. (Zwracam uwagę o zapisanym po łacinie *Culmen*- nazwa Chełmna nadana przez Wikingów- *Kulm*.)

Chełmża;

epoka brązu (?) – właściwie starożytna nazwa *Łoza* (zakładam, że to starożytna nazwa jak to jest zapisane w Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, poruszane w dalszej części opracowania),

średniowiecze – *Łoza, Culmsee* (jako nazwa zapisana w łacinie), germańska nazwa *Kulmsee* (nazwę *Kulmsee* omówię w następnym fragmencie rozdziału)

Ks. Stanisław Kujot wyjaśnia kwestię nazwy grodu w rozumieniu dokumentów krzyżackich:

[...] ”Powyżej dowiedliśmy, że już przed wystawieniem przywileju dla Chełmna i Torunia porozumieli się Krzyżacy z Chrystyanem o zamianę dziesięcin biskupich z ziemi chełmińskiej na daninę zbożową. Nadto przyznali Krzyżacy biskupowi 600 włók ziemi, które mu pod Łozą czyli późniejszą Chełmżą, w Wąbrzeźnie, Bobrowie i nad Drwęcą, w późniejszym Mszanie — **in Łoza** . . . et in Wambrez et in Boberow et super Drivanciam — wymierzyli. Może już Chrystyan założył w swojej Łozie jakąś siedzibę duchowieństwa misyjnego, Heidenreich osiadł w niej od samego początku i wyniósł ją na stolicę dyecezyi, albowiem r. 1248 mówi o miarach zboża, które kościołowi chełmżyńskiemu dawane bywają — que ecclesie Culmseensi solvuntur —. Niezawodnie on nadał też jako Niemiec swej siedzibie nazwę *Culmsee*, przypominającą nazwę dyecezyi od głównego miasta Chełmna wziętą. Obok nowej nazwy pierwotna poszła prędko w zapomnienie, choć jeszcze r. 1246 mistrz w. tylko **Łozę — Łoza** — znał. Lud okoliczny przerobił nazwę *Culmsee* na Chełmżę.

Już 22 czerwca r. 1251 położył tu biskup kamień węgielny pod wspaniałą katedrę, która do naszych czasów przetrwała. Przy tej sposobności wspomina Heidenreich, że wyświęcił go sam papież Innocenty IV”[...]⁵

Z pewnością zatem można przyjąć nazwę *Łoza* jako używaną przed *Culmsee*, nazwę którą ukuli Słowianie przybywający do Łozy. Nie wiemy jednak z dokładnie jakiego okresu czasu nazwa ta pochodzi. Przestrzegam przed prostym współczesnym tłumaczeniem, że to od roślin rosnących w szuwarach.

Nazwa miast Chełmno i Chełmża w dotychczasowym rozumieniu?

Pierwsza źródłowa wzmianka o Chełmnie pochodzi z XI w. Najstarsze zapisy tej nazwy przekazały nam ją w postaci Chołmien z północnopolskim połączeniem głosek „oł”. Stąd pochodzi łacińska nazwa *Culmen* jak również niemiecka *Colmen* czy też *Culm*. Nazwa miasta odnosi się głównie jednak do położenia topograficznego miasta. Polskie określenie „Chełmno” pochodzi od słowa „Chełm” co oznacza hełm, wzgórze. To samo

⁵ Kujot Stanisław; *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej? (z mapą), Część druga*, nakładem Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń- 1904, s. 42.

znaczenie ma również łacińskie określenie Culmen i niemieckie Kulm. A więc Chełmno oznaczało osadę przy wzgórzu, ponieważ zostało założone już jako Kałdus, potem jako nowe miasto Chełmno w dzisiejszym Starogrodzie???

Ten ostatni akapit pochodzi z nieautoryzowanej publikacji internetowej. Zapisy na nieautoryzowanych stronach Internetu niosą często fałszywe dane jak te zapisane w ostatnim akapicie. Słowo „Kulm” nie jest brane z języka niemieckiego lecz germańskiego, nordyckiego.

Anton Englert, filolog, archeolog VIKINGESKIBS MUSEET z Roskilde pisze, że nazwa ta wywodzi się jeszcze z czasów (IX-XIIw.), kiedy to często odwiedzali południowe wybrzeże Bałtyku skandynawscy (czytaj: duńscy) żeglarze i kupcy. Dotyczy to podobnych słów określających nazwy wzniesień jak Gollen, Revekol (Rowokół), Gellen (południowa część dla Hiddensee) i Kullen (szwedzki cypel północnego Øresunds). Staronordyckie „kula” oznacza „wzgórze” lub wyróżniające się wzniesienie zauważalne na pozostałej części równiny. To znaczenie odpowiada również rozumieniu znanego dzieła Fritznors Ordbog over det gamle norske Sprog. Poniżej fragment z oryginału.

kúla, *f.* Hævelse, hvad der hæver sig ud
eller frem af den ellers jævne Overflade.

Góra Św. Wawrzyńca- Kałdus (Wikipedia)

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gora_Sw._Wawrzynca_kolo_Chelmna_\(2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gora_Sw._Wawrzynca_kolo_Chelmna_(2).jpg)

Tak więc osada przy wysokim wzniesieniu, charakterystycznym i widzianym po wpłynięciu w Wisłę otrzymała od wędrujących nordyckich kupców nazwę Kulm, osada zaraz po niej występująca na rzece Browina otrzymała nazwę Kulmsee. Krzyżacy musieli znać te nazwy już wcześniej, zanim przyszli do ziemi chełmińskiej. Pozostawili nazwy zapisane z łaciny na Culm i Culmsee (tłumacząc: Wzgórze, Wzgórze- Jezioro).

Słownik historyczno- geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu zapisuje następujące nazwy Chełmży występujące w dokumentach źródłowych:

[...]

CHEŁMŻA (1222 Loza, 1248 Culmense, Culmsee, Culminse, Cholmense, Culmenze, Culmensee, Colmenszee, Colmensee, Colmenze, Culmenzee, Kolmense, 1466 Chełmza alias Culmenseh, Culmeze, Culmensehe, Colmezehe, Colmsee) miasto w pow. toruńskim.
Grodzisko wczesnośredn. (*Łęga* 512, 535; *Ziel.* 31).

[...]⁶

Marian Dorawa, autor książki pt.: *Katedra Św. Trójcy w Chełmży*, podaje następujące wyjaśnienie dotyczące nazwy miasta Chełmży: [...] „Przystąpiwszy w roku 1251 do budowy swego kościoła katedralnego, biskup Heidenryk nadał tej osadzie prawa miejskie i nową nazwę Culmense (ze spotykanymi w źródłach odmianami: Culmensehe, Culmsee, Culm an dem See), której dwuczłonowe określenie, składające się z rdzenia zasadniczego niemieckiego „Culm-” — Chełm i dodatku „see” — jezioro, odzwierciedlało położenie miasta — pagórka (hełmu) otoczonego wodą...[...]⁷

Wyjaśnienie pana M. Dorawy jednak trzeba odrzucić ze względu na jednostronne i tym samym tendencyjne ujęcie tematu. Nawet nie został tu wiernie przedstawiony cytat z książki ks. prof. Stanisława Kujota, a to przemiana sens wypowiedzi księdza. Nazwa miasta tkwi swoimi korzeniami nie w wariantowym rozważaniu nazw krzyżackich. Nazwa miasta Łoza, to język rodem z okresu przemiany nazwy dokonanej przez Słowian, a nazwa miasta po zmianie na Kulmsee pochodzi z języka Normanów- język indoeuropejski zresztą.

Znaczenia słownikowe nazwy Łoza

Zastanawiający jest zapis z łacińskiego dokumentu „...in Loza”, dokument z roku 1246, kojarzy się ze starożytnym określeniem „leże”, choć wydaje się, że najpewniej Wikingowie używali jednak na Chełmżę nazwy Kulmsee i tak zapewne w łacińskich dokumentach Watykanu nazwa ta została odnotowana jako Culmsee.[...] Założenie faktorii w Kałdusie (dzisiejsze Chełmno) i w Łozie mogło mieć miejsce już na początku IX w. a więc w czasie kiedy wikingowie podejmowali wielkie wyprawy łupieskie na zachodzie Europy.[...]⁸

Ludność miejscowa mogła używać już przed rokiem 1246 własnej, słowiańskiej? czy nawet określenie na bazie gwary chełmińskiej? , nazwy na określenie osady wyposażonej już w wały obronne a później wyposażonej w mury obronne. Według Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego w 2. znaczeniu słowo **leże** to: <<kwatera, stanowisko, zwykle: wojska>>: W drodze na leże zimowe zawinęła na Pillar norweska flotylla rybacka, wracająca z wód Antarktydy.... Tak więc czy znaczeniowo nazwa Leże dla starej Chełmży byłaby pasująca bardziej od nazwy Łoza?

Nazwa *Łoza* w Słowniku etymologicznym języka polskiego Aleksandra Brücknera to: [...] **łoza**, ‘gałąź’ (>>łozą winną<<), ‘pręt wierzbowy’; prasłowiańskie; zestawiano je stale z lit. łązda (narzeczowe *łaza* , prus. lagzda), ale te należą do naszej *laski i leszczyny*, chociaż ich spółgłoska właśnie łożę przypomina; wypada więc chyba połączyć oba pnie jako odmianki z dźwięczną i niemą syczącą.[...]⁹ I tak wychodzi na to, że nazwa *Łoza* jest dopasowana do słowiańszczyzny ale przecież jest też dopasowana do gwary chełmżyńskiej dzisiaj już mocno zachwaszczoną niemieczyzną i polszczyzną.

⁶ Opracowała Krystyna Porębska, przy współpracy Maksymiliana Grzegorza, pod redakcją Mariana Biskupa; Słownik historyczno- geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu, Wrocław*Warszawa* Kraków*Gdańsk 1971, s. 21.

⁷ Marian Dorawa; *Katedra Św. Trójcy w Chełmży. Dzieje budowy. Architektura*, Toruń 1975.

⁸ Władysław Goliński; *Łoza w państwie pierwszych Piastów*, maszynopis, 2018.

<https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/Art41.pdf>

⁹ Aleksander Brückner; Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1985, s. 313

Tak więc dzisiaj odpowiadam prof. Antonowi Englertowi z VIKINGESKIBS MUSEET z Roskilde na jego pytanie jak brzmi nazwa słowiańska *Kulmsee*. Nazwa ta brzmi- *Łoza*.

Poniżej oryginalny fragment listu do mnie od A. Englerta z dn. 24 11 2005 r.: [...] Jetzt noch ein Kommentar zum Namen Gollen. Dieser Name stammt wahrscheinlich aus der Zeit, in der skandinavische (sprich: dänische) Seefahrer und Kaufleute die südliche Ostseeküste häufig besucht haben (9.-12. Jh). Es steckt nämlich der gleiche Wortstamm in den Anhöhen Gollen, Revokol (Rowokoł), Gellen (Südteil von Hiddensee) und Kullen (schwed. Landzunge nördlich des Øresunds). Das altnordische „küla“ bedeutet „Erhöhung“ oder „was sich heraus- oder hervorhebt aus der sonst ebenen Oberfläche“ (Siehe beiliegende Kopie aus Fritzners Ordbog over det gamle norske Sprog, 1891, Bd. 2, S. 357).

**küla, f. Hævelse, hvad der hæver sig ud
eller frem af den ellers jævnne Overflade.**

Dieser Wortstamm steckt auch in dem bekannten Olsloer Skisprungberg Holmenkollen. Anscheinend war diese nautische Namensgebung für Gellen, Gollen und Revokol (ich gebe auch Kulm i Kulmsee- W.G.) so dominant, daß die deutschen Neuankömmlinge in Pommern für diese Anhöhen die skandinavischen Bezeichnungen übernahmen. Da würde es mich interessieren, wie die damalige slawische Bevölkerung diese Anhöhen benannte. Die Bezeichnung „Gollenberg“ deutet an, daß die Deutschen nicht (mehr) wußten, das „Gollen“ allein schon „die Anhöhe“ bedeutet. Das den ist übrigens der bestimmte Artikel in den nordischen Sprachen. [...]

Tłumaczenie z języka niemieckiego powyższego tekstu. Tłumaczył: W. Goliński.

[...] Teraz komentarz do nazwy Gollen. Nazwa ta pochodzi prawdopodobnie z czasów, gdy skandynawscy (czytaj: duńscy) żeglarze i kupcy często odwiedzali południowe wybrzeże Bałtyku (9-12 wiek). To samo słowo źródłowe występuje na wzgórzach Gollen, Revokol (Rowokoł), Gellen (południowa część Hiddensee) i Kullen (szwedzki cypel na północ od Sundu). Staronordyckie "küla" oznacza "wywyższenie" lub "to, co wyróżnia się lub wywyższa się z płaskiej powierzchni" (patrz załączona kopia z Fritzner's Ordbog over det gamle norske Sprog, 1891, vol. 2, S. 357).

**küla, f. Hævelse, hvad der hæver sig ud
eller frem af den ellers jævnne Overflade.**¹⁰

Ten rdzeń słowa znajduje się również w znanej skoczni narciarskiej Olsloer Holmenkollen. Najwyraźniej to żeglarskie nazewnictwo dla Gellen i Revokol (dodam Kulm i Kulmsee- W.G.) było tak dominujące, że niemieccy przybysze na Pomorzu przyjęli skandynawskie nazwy tych wzgórz. Chciałbym wiedzieć, jak ludność słowiańska w tym czasie nazywała te wzgórza. Nazwa "Gollenberg" wskazuje, że Niemcy nie wiedzieli (już), że samo "Gollen" oznacza "wzgórze". To, nawiasem mówiąc, jest rodzajnik określony w językach nordyckich.[...]

Kwestię nazwy Łoza w zasadzie ostatecznie wyjaśnia Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod hasłem Łoza objętym słownikiem jest kilka miejsc ale najważniejsze teraz jest znaczenie w odniesieniu do starej Chełmży. Słownik, hasło Łoza: [...] 2.) **Łoza**, dokładnie Loza, nazywało się kiedyś jezioro dość znaczne przy mieście Chełmży, pow. toruński, od którego sama ta osada imię Łoza przyjęła w najdawniejszych czasach; jezioro Łoza wspominają dokumenty w XIII w. Obecnie zowie się zazwyczaj: jezioro chełmżyńskie. Poruszane Chełmża. [...]¹¹

¹⁰ Fritzner's Ordbog over det gamle norske Sprog, 1891, vol. 2, S. 357

¹¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom V, Szlurpkiszki – Warłyńka, Warszawa 1892, s. 763.

Nazwa Chełmża

W księgach protokolarnych sądu ławniczego miasta w roku 1522 pojawia się po raz pierwszy polski tekst a wraz z nim polska nazwa miasta — Chełmża, utworzona w wyniku przekształceń dwuczłonowego „Culm-” na „Chełm-” i „see” na „ża”. Zaczynają się również pojawiać nazwiska o typowo polskim brzmieniu — Żuławów, Lubalczyków, Brzumieńskich, Przerwanych (lub Prowańskich), Katlewskich i Ziółkowskich.¹²

¹² Labuda Gerard; *Fragmety dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej 3*; POZNAŃ 1975